

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

Филологиялық серия
1997 жылдан бастап шығады

**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

Филологическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3528

№ 3 (2022)

Павлодар

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА**

Филологическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

О постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ30VPY00029268

выдано

Министерством информации и общественного развития
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области филологии

Подписной индекс – 76132

<https://doi.org/10.48081/CEQT4278>

Бас редакторы – главный редактор

Жусупов Н. К.

д.ф.н., профессор

Заместитель главного редактора

Анесова А. Ж., *доктор PhD*

Ответственный секретарь

Уайханова М. А., *доктор PhD*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Дементьев В. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Еспенбетов А. С., *д.ф.н., профессор*

Трушев А. К., *д.ф.н., профессор*

Маслова В. А., *д.ф.н., профессор (Белоруссия)*

Пименова М. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Баратова М. Н., *д.ф.н., профессор*

Аймухамбет Ж. А., *д.ф.н., профессор*

Шапауов Ә. Қ., *к.ф.н., профессор*

Шокубаева З. Ж., *технический редактор*

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

<https://doi.org/10.48081/FARP6554>***Л. Е. Кудайбергенова**

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

КӨРНЕКТІ ҒАЛЫМ М. С. СИЛЬЧЕНКО ТУРАЛЫ

Бұл берілген мақалада қазақ әдебиет пен қазақ фольклор саласының дамуына өлшеусіз үлес қосқан көрнекті, атақты және ұлы ғалым академик Митрофан Семенович Сильченконың өмірі, оның өмірбаяны мен шығармашылығы қарастырылады. Мақала докторлық диссертация «академик М. С. Сильченконың ғылыми мұрасы» аясында әзірленген. Өткен ғасырдың отызыншы-сексенінші жылдарындағы ғалым академиктің қазақ әдебиет пен фольклор дамуындағы орнын анықтау да маңызды. Бұл мақаланың мақсаты мен міндеті – Митрофан Семенович Сильченконың шығармашылық өмірбаянын қарастыру, оның әдеби және ғылыми мұрасын анықтау, ғалым академиктің біраз еңбектеріне шолу жасау болып жатыр. Ғалымның салыстырмалы талдауы негізінде мұрағат құжаттары жүйеленіп, академиктің қазақ әдебиетінің даму тарихындағы орны айқындалды. Митрофан Семенович Сильченко ғалымның бірнеше зерттеу бағыттары да айқындалды, мәселен орыс әдебиеті классиктерінің шығармашылығы (қазанға дейінгі және кеңестік кезең); қазақ әдебиетінің орыс әдебиетімен байланысы; әдебиетті оқыту әдістемесінің сұрақтары, оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдар жазу; абайтану ғылымының дамуы – Абай шығармашылығын танытатын, ақынды дүниеге әкелген және өз шығармаларында бейнелеген тарихи дәуірді дәл әрі терең түсінуге көмектескен зерттеудің нәтижесі болып жатыр.

Кілтті сөздер: Митрофан Семенович Сильченко, ғалым, академик, әдебиет, әдебиеттану, мұра

Кіріспе

Митрофан Семенович Сильченко 1898 жылы Воронеж қаласында дүниеге келген. Воронеж мемлекеттік университетінің тарих-филология факультетін аяқтаған. Студент кезінің өзінде-ақ, 1920 жылы ол университет

жанындағы рабфакта, губерниялық совет-партия мектебінде орыс әдебиеті мен орыс тілінен оқыған.

Отыздың өріне енді ғана көтерілген Сильченконың өмірінде айтарлықтай бір өзгеріс болды: 1931 жылы РСФСР Оқу министрлігі оны Алматының Абай атындағы мемлекеттік педагогикалық институтына оқытушылық қызметке жіберді. Ресми түрде жасалған шартта оның мұнда үш жыл мерзімге жіберіліп отырғаны атап көрсетілді.

Сөйтіп, Воронеж тұрғыны, Воронеж университетінің түлегі өзіне мүлде бейтаныс қалаға келіп, жаңа жұмысқа жең сыбанып кірісті. Алматы және оның адамдары, әсіресе ҚазПИ-дің оқытушылар ұжымы оған өте ұнады, өйткені осы жерде ол достық құшағына енгендей сезінді. Митрофан Семенович жаңа ортада қазақ мәдениетінің Мұхтар Әуезов, Сәбит Мұқанов, Сәкен Сейфуллин сияқты заңғар өкілдерімен қызметтес болып, өзінің өмір тәжірибесін де, ой-санасын да байытты, қазақ әдебиеті мәселелеріне терең ықылас білдіріп, мамандық аясын кеңейтті.

Астанадағы әдеби өмірдің қызықты да қауырт қимылды шағы ол еді. Қазақ әдебиетінің даулы мәселелері жайында талас пікірлері ортаға салынып, қызу пікірталастар жүріп жататын. Олардың бірсыпырасы, ҚазПИ-де өтетін. Таластың әртүрлі болғаны тәрізді, талқыға түсетін мәселелер де әртүрлі болатын.

Осының бәрі орыс әдебиетінен сабақ беретін жас маманға жаңалық тәрізді көрінді.

«Қазақстан астанасында жұмыс істеуім менің педагогтік және ғылыми қабілетімді анықтап берді. Мен өзім оқыған лекцияларда, өзім жүргізген ғылыми зерттеулерімде орыс-қазақ әдебиеттерінің байланыстарына, сол екі әдебиеттің бірін-бірі байытуы мәселелеріне ден қойыңқырайтын болдым», – деп жазды Митрофан Семенович өзінің өмірбаянында [1, 208 б.].

Сөйтіп, Қазақстанды туған өлкесіндей жақсы көріп, шын жүректен сүйген Сильченко Алматыда тұрып қалуға, жұмыс істеуге біржола бел байлап, өз тағдырын советтік Қазақстанмен мәңгілікке байланыстырды. Сөйтіп, Воронеж тұрғыны Қазақстан перзенті болып алды.

Қазақстанда әдебиет зерттеу ғылымын өркендету жолында арымай-талмай еңбек еткен коммунист, азамат, ғұлама ғалым, педагог, қайраткер Митрофан Семенович Сильченконың республика мәдениеті мен ғылымы саласындағы жемісті еңбегі осылай басталды.

1957 жылы филология ғылымының докторы атағын алған ол дәл сол жылы Қазақ ССР-нің ғылымға еңбек сіңірген қайраткері дейтін құрметті атаққа ие болды. Келесі, 1958 жылы, Қазақ ССР Ғылым академиясының корреспондент-мүшелігіне сайланды, ал төрт жылдан соң, 1962 жылы Қазақ

ССР Ғылым академиясының академигі болып сайланды. Ленин, екі рет Еңбек Қызыл ту ордендерімен, көптеген медальдармен марапатталды.

Материалдар мен әдістер

М. С. Сильченконың әртүрлі ғылыми еңбектерінің ішінен «Абайдың творчестволық өмірбаяны» дейтін кітабы айрықша орын алады. Бұл кітапта – бүкіл Сильченко, оның барша өмірлік, әдеби зерттеушілік тәжірибесі, жан-жүрегінің жылуы, ұмтылыс-құлшынысының пәрмені түйінделіп, жинақталған. Ол Абай мұрасын салалап, саралап зерттеуге Қазақстанға келген сонау жылдардан бастап кіріскен.

Анығында, оның Қазақстанға келгеннен бергі дәуірлерде жариялаған мақалалары: 1934 жылы «Әдебиет майданы» (осы күнгі «Жұлдыз») журналынан «Абайдың реализмі» деген мақаласын оқысақ, бір жыл өткен соң «Литературный Казахстан» альманағындағы «Суреткер-реалист» атты еңбегімен танысамыз. Мұнан кейін ол оқырмандар назарына Абай данышпандығының әртүрлі қырлары мен сырларын танытатын бірнеше мақаласын ұсынады. Бұларды әлдеқалай жазыла салмай, белгілі бір жүйеге түсірілген тұтас дүниелер деп бағалайды. Бұл жәймен әлгі мақалалардың мазмұны мен көтерген мәселелерінен айқын аңғарылады. Абай және Крылов мысалдары, Абай және орыстың революцияшыл демократтары, Белинский мен Абайдың ағартушылық идеяларының үндестігі, Абай жұмысындағы Татьяна мен Онегин бейнелері – зерделі зерттеушінің қырқыншы, елуінші жылдардағы еңбектерінде ерекше көңіл бөлген мәселелері болып келеді.

Митрофан Семенович абайтану саласында бұрынғы және сол тұстағы еңбектерді ескермеді, соларға сүйенбеді дей алмаймыз. Мұхтар Әуезовтің, Сәбит Мұқановтың, Қажым Жұмалиевтің Абай туралы зерттеулеріне ол табан тіреді, олар жинақтаған бай тәжірибені ескерді, шығармашылық тұрғыдан дамытты.

«Абайдың творчестволық өмірбаяны» кітабының маңыздылығы мынада: Қазақстандағы әдеби зерттеу ғылымының, оның салиқалы бір саласы абайтану ғылымының табыстарына сүйене отырып, М. С. Сильченко бұл бағытта тереңге бет қойып, өз сөзін айтты. Қазақтың халықтық лирикасы және Абай туралы әңгімелей ме, ұлы ақын поэзиясындағы реализм және сыншыл реализм жайлы сөз қозғай ма, әлде әдеби Шығыс пен Ресейдің үздік өкілдеріне Абайдың қатынасы хақында, кемеңгер ақынның дәстүрі, оның өлмес-өшпес мұрасының бүгінгіміз, болашағымыз үшін маңызы жөнінде ой толғай ма – осының бәрінен де біз ғалым ізденістерін, болжамдары мен байламдарын көреміз [1, 208 б.].

Нәтижелер мен талқылау

М. С. Сильченко қазақ әдебиетінің басқа да мәселелерін зерттеумен айналысып, бағалы еңбектер берген адам еді. Ғалымның өмірбаянын

оқысақ оның мына бір сөздеріне назар аудару керек: «1944 жылдан бері Тіл және әдебиет институтында жұмыс істей жүріп, мен Абай творчествосын зерттеумен шұғылданып қана қоймай, сонымен қатар, басқа тақырыптарға да қалам тарттым. Мәселен, мені қазақ халқының лирикалық өлең-жырлары дейтін тақырып қатты қызықтырды. Бұл саладағы жұмысымның нәтижесін «Тіл және әдебиет институтының халық творчествосы бөлімінің еңбектері» (1955) атты жинақтың «Қазақ халқының тұрмыс-салт жырлары» дейтін тарауында түйіндедім [2, 38 б.].

Митрофан Семенович Сильченко «Қазақ әдебиеті тарихы» деп аталатын алты томдықтың, «Советтік дәуірдегі қазақ халық поэзиясы очерктерінің» жекелеген тарауларын жазып, үлкен ғылыми коллектив тындырған келелі еңбектерге өз үлесін қосты. Қазақ ауыз әдебиетін зерттеу саласында атқарған жұмыстарына тоқталғанда, оның «Қыз Жібек», «Қобыланды батыр» эпостары болып табылады.

Қазақстандағы орыс мектептеріне арнап оқулықтар жазу, хрестоматиялар құрастыру жөнінде де М. С. Сильченко елеулі еңбек сіңірді. Н. С. Смирновамен бірлесіп 8 сыныпқа, ал өзі 9–10 кластарға арнап құрастырған хрестоматиялар мен оқулықтар республика мектептерін оқулықтармен қамтамасыз етуге көп себін тигізді.

Қорытынды

М. С. Сильченко қазақ совет әдебиетінің алдында тұрған алуан түрлі мәселелерді шешуге белсене атсалысқан ғалымдардың бірі еді. Отызыншы жылдардың бас кезінде М. Баталовпен бірлесіп, «Қазақ фольклоры мен қазақ әдебиетінің очерктерін» жазған ол осынау еңбектің негізгі бір тарауын советтік дәуірдегі қазақ әдебиетіне арнады. Арада жеті жыл өткен соң, «Қазақстанның 20 жылдығы» жинағында жарияланған мақаласында да ғалым осы тақырыпқа қайта бір оралды. Ақыр-аяғында, алпысыншы жылдардың бас кезінде ол «Қазақ совет әдебиеті қазіргі кезеңде», «М. Әуезовтің творчестволық жолы» кітапшаларын бастырып шығарды.

Қазақ совет әдебиетінің маңызды мәселелеріне арналған еңбектерінде М. С. Сильченко әдебиетіміздің табыстарын уағыздайтын насихатшы ғана емес, өмірдегі, өнердегі жаңалықты қостайтын күрескер ретінде танылды. Қазақ ССР Ғылым академиясының қоғамдық ғылымдар бөлімшесінің академик-секретары қызметін атқарған жылдарда Сильченко республикамызда қоғамдық ғылымдардың дамуына қамқорлық жасады, зерттеу жұмыстарының бағытын анықтау, зерттеулерге проблемалық-мақсаттылық, комплексті тұрғыдан қарау жайларына көп көңіл бөлді.

М. С. Сильченко бүкілодақтық конференциялар мен маслихаттарға талай рет қатысып, қазақ әдебиеті мен әдебиет зерттеу ғылымы жайында толғамалы пікірлер айтқан адам. Мысалы, Ленинградтағы Пушкин конференцияларына

бірнеше рет қатынасып, Пушкиннің қазақ әдебиетін дамытудағы ролі туралы сөйледі. Бірсыпыра ғылыми еңбектері бүкілодақтық басылымдарда жарияланды, жекелеген мақалалары ағылшын, француз тілдерінде басылды.

Митрофан Семенович Сильченко педагог, ғалым ғана емес, сонымен қатар қоғам қайраткері болатын. Ол кезінде «Қазақ ССР Ғылым академиясы хабаршысының» (қоғамдық сериясы) редакторы, Алматы қалалық «Білім» қоғамы басқармасының председателі, СССР Жоғары және арнаулы орта білім министрлігінің әдебиет саласындағы сарапшы комиссиясының мүшесі болған. Осыларға қоса оның Қазақ ССР Ғылым академиясының филология ғылымдары бойынша біріккен ғылыми советінің ҚазПИ-дегі ғылыми советтің мүшесі міндетін атқарғанын атап өту керек. Ол осының бәріне уақыт таба білетін, өзіне жүктелген қоғамдық жұмыстың жауапкершілігін терең сезінетін.

СССР Жазушылар одағының мүшесі ретінде де Сильченко қолдан келген көмегін аяп көрген емес.

Үлкен ғалым жастарға, өзінің ізбасарларына қамқорлық жасауды қашан да қасиетті борышым деп білген ғой. Сильченко да сондай ғалымдардың бірі еді. Ол көзі тірісінде жиырма шақты ғылым кандидатын, бес-алты ғылым докторын тәрбиелеп, өсірді.

Туған республикамызда педагог кадрларын даярлау, филология ғылымын өркендету жолында аянбай еңбек еткен патриот, интернационалист, ірі ғалым Митрофан Семенович Сильченконың өмірі – өнегелі өмір деп санаймыз.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Сеитов, С.** Жизнь, посвященная науке; [80 лет со дня рождения М. С. Сильченко] Звезда – 1978. – № 4. С. 208–210.

2 Академия наук Казахской ССР. Митрофан Семенович Сильченко. – Алма-Ата, 1987.

3 **Баталов, М., Сильченко, М.** Очерки по казахскому фольклору и казахской литературе. – Алма-Ата – Москва, 1933.

4 Әдеби мұра және оны зерттеу. – Алматы: Издательство АН Казахской ССР, 1961. – 376 с.

5 **Нарымбетов, А.** Выдающийся ученый: к 70-летию М. С. Сильченко] // Казахская литература, 2 стр., 21 апреля, 1968.

6 **Ахметов, З.** Абайдың ақындық әлемі. – Алматы: Ана тілі, 1995. – 272 б.

7 **Ахметов, З.А.** Казахское стихосложение: (Проблемы развития стиха в дореволюционной и современной поэзии).

8 История казахской литературы: В 3т./Редкол.: М. К. Каратаев (отв. ред.), М. С. Сильченко и др.; АН КазССР. Ин-т лит. и искусства им. М. О. Ауэзова. Алма-Ата: Наука, 1971.

9. **Казыханова, Б.** Роль художественного наследия в эстетическом воспитании. – Алма-Ата, 1967. – 240 с.

10 **Еспенбетов, А.** Уақыт өрнегі. – Алматы: Инжу-маржан, 2005. – 515 б.

References

1 **Seitov, S.** Жзн, посвтаеннаа науке [80 let so dnja rojdenija M. S. Silchenko], [Life dedicated to science] [80 years since the birth of M. S. Silchenko] Star - 1978. No. 4. P. 208–210.

2 Akademiya nauk Kazakhskoy SSR. Mitrofan Semenovich Silchenko. [Academy of Sciences of the Kazakh SSR. Mitrofan Semyonovich Silchenko] – Alma-Ata, 1987.

3 **Batalov, M., Silchenko, M.** Oчерки по kazakhskomu folkloru i kazakhskoy literature. [Essays on Kazakh folklore and Kazakh literature]. – Alma-Ata - Moscow, 1933.

4 Ádebi mura jáne ony zertteý. [Publishing House of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR], 1961. – 376 p.

5 **Narymbetov, A.** Vydayushchiysya uchenyy: k 70-letiyu M. S. Silchenko] [an outstanding scientist: to the 70th anniversary of M. S. Silchenko] Kazakh literature, 2 pages, April 21, 1968.

6 Ahmetov, Z. Abaidyń aqyndyq álemi. [Abai's poetic world]. – Almaty: Ana tili, 1995. – 272 p.

7 **Ahmetov, Z. A.** Kazakhskoye stikhoslozheniye: (Problemy razvitiya stikha v dorevoljutsionnoy i sovremennoy poezii) [Kazakh versification: (Problems of the development of verse in pre-revolutionary and modern poetry)]

8 Istoriya kazakhskoy literature: [History of Kazakh literature:] In 3 volumes / Editorial board: M.K. Karataev (editor-in-chief), M.S. Silchenko and others; AN KazSSR. Institute of Literature and Art. M. O. Auezov. – Alma-Ata: Science, 1971.

9. **Kazykhanova, B.** Rol' khudozhetsvennogo naslediya v esteticheskom vospitanii. [The role of artistic heritage in aesthetic education]. – Alma-Ata, – 1967. 240 p.

10 **Espenbetov, A.** Ýaqyt órnegi. [Expression time] – Almaty: Pearls, 2005. – 515 p.

Материал 08.09.22 баспаға түсті.

*Л. Е. Кудайбергенова

Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 08.09.22.

АКАДЕМИК М. С. СИЛЬЧЕНКО

В статье представлена жизнь и биография известного ученого Митрофана Семеновича Сильченко, внесшего неоценимый вклад в развитие казахской литературы, его литературное и научное наследие. Статья разработана в рамках докторской диссертации «Научное наследие академика М. С. Сильченко». Важным является определение места академика в развитие литературы в целом в тридцатые – восьмидесятые годы прошлого столетия. Целью и задачей статьи являются рассмотрение творческой биографии Митрофана Семеновича Сильченко, выявление его литературного и научного наследия, обзор трудов ученого. Были систематизированы архивные документы на основе сопоставительного анализа ученого. Было выявлено несколько направлений исследований ученого: связи казахской литературы с русской литературой; вопросы методики преподавания литературы; написание учебников и учебных пособий; развитие абаеведения, которое явилось итогом исследования, где было представлено творчество Абая, что помогло точнее и глубже понять творчество самого писателя, историческую эпоху, которая породила поэта, и которую он отразил в своих произведениях.

Ключевые слова: Митрофан Семенович Сильченко, ученый, академик, литература, литературоведение, наследие

*L. E. Kudaibergenova

Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 08.09.22.

ACADEMICIAN M. S. SILCHENKO

The article deals with life and biography of the famous scientist Mitrofan Semenovich Silchenko, who made indispensable contribution to the development of Kazakh literature. The article was developed within the framework of the doctoral dissertation «Scientific heritage of Academician M. S. Silchenko». It is also important to determinate the position of the

academician in the development of literature in general in the thirties and eighties of the last century. The purpose and objective of the article is to consider the creative biography of Mitrofan Semenovich Silchenko, to identify his literary and to review the works of the scientist. There were systematized archival documents on the basis of a comparative analysis of the scientist. There were also identified several areas of research by the scientist: connections of Kazakh literature with Russian literature; questions of methods of literature teaching; writing textbooks and teaching aids; the development of Abai studies – the result of the study where Abai's work was presented, which helped to more accurately and deeply understand the writer's work, his historical era that gave birth to the poet and which he reflected in his works.

Keywords: Mitrofan Semenovich Silchenko, scientist, academician, literature, literature studies, heritage

Теруге 08.09.2022 ж. жіберілді. Басуға 30.09.2022 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

2,57 МБ RAM

Шартты баспа табағы 18,53. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген: А. К. Темиргалинова

Корректор: А. Р. Омарова, Т. К. Оразалинова

Тапсырыс № 3975

Сдано в набор 08.09.2022 г. Подписано в печать 30.09.2022 г.

Электронное издание

2,57 МБ RAM

Усл. печ. л. 18,53. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка: А. К. Темиргалинова

Корректор: А. Р. Омарова, Т. К. Оразалинова

Заказ № 3975

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz